Bulletin heemkundige vereniging *Old Sillevold*

Jaargang 10 — Voorjaar 2007

De Silvoldse bier-brouwerijen

Afbeelding omslag:
Humulus lupulus, of te wel: hop.
De hop is een belangrijk ingredient bij de bierbereiding.

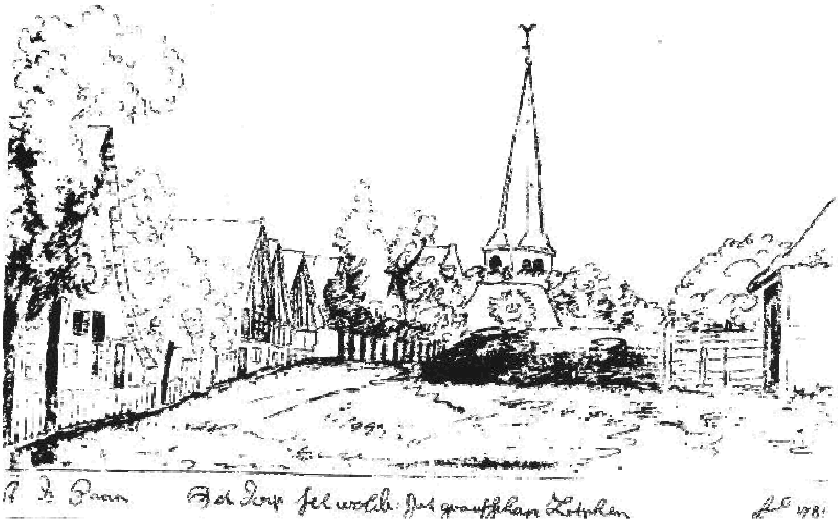

Heemkundige vereniging

Old Sillevold

Inhoud

Van de redactie. 4

De Silvoldse bierbrouwerijen en hun bewoners 6
door Frans Winkels

Jan Van Raay 88 jaar 31
Uit de Graafschapbode van 4 maart 1967

Verenigingsnieuws 36

Activiteitenkalender 38

Bulletin is een uitgave van de Heemkundige vereniging *Old Sillevold* en verschijnt tweemaal per jaar.

Jaargang 10 - voorjaar 2007

Redactieadres:

André Tangelder
Prins Willem Alexanderstr. 5
7064 GH Silvolde
tel. 0315-32 75 90
Email:
info@oldsillevold.nl

Internet:
http://www.oldsillevold.nl

Samenstelling
en vormgeving:

Eric Kunst

© 2007
Heemkundige vereniging
Old Sillevold

Overname van bijdragen is toegestaan **na toestemming** van de redactie **met bronvermelding.**

De inhoud van de opgenomen artikelen valt onder de verantwoordelijkheid van de auteurs.

ISSN 1569-1365

Van de redactie

1997-2007

Deze twee jaartallen markeren het bestaan en de activiteiten van onze vereniging tot op heden. Op de jaarvergadering op dinsdag 13 februari jongstleden memoreerde de voorzitter reeds het tienjarig bestaan onzer heemkundige vereniging, maar nu verzocht hij mij om ook nog enkele regels aan dit heuglijke feit te willen wijden, een verzoek waaraan ik natuurlijk gaarne voldoe. Ik wil niemand beledigen, maar wie gedacht zou hebben dat Old Sillevold in de winter van 1997 zomaar uit de wolkenloze hemel is komen vallen heeft een groot hiaat in de historische kennis van Silvolde en Old Sillevold in te halen.

De eerste initiatieven tot oprichting ener Silvoldse oudheidkundige vereniging dateren namelijk al uit de jaren dertig van de vorige eeuw. De heer Huub Jaartsveld, wegenbouwer te Silvolde en wethouder van de gemeente Wisch, speelde namelijk toen reeds meerdere malen met de gedachte tot oprichting van een historische vereniging voor Silvolde en omstreken; hij had reeds conceptstatuten opgesteld! Drukke werkzaamheden en de oorlogsjaren blokkeerden de verdere realisatie van de plannen.

Het was zijn zoon en opvolger als wegenbouwer, de heer Jan Jaartsveld, die omstreeks 1994 het idee van zijn vader weer van stal haalde. Altijd actief in het bedrijfsleven en het maatschappelijk leven, o.a. als voorzitter van Silvolds Belang, achtte Jaartsveld Jr de tijd gekomen dat hij en zijn plaatsgenoten wat meer aandacht aan het Silvoldse historisch erfgoed zouden moeten gaan schenken. Hij benaderde mijn persoon en vroeg mij om medewerking, maar ik vond dat ik zulks niet kon maken tenopzichte van de reeds sedert 1962 bestaande Oudheidkundige Werkgemeenschap Aalten-Dinxperlo-Wisch (ADW), waarvan ik al vele jaren lid was en bestuurslid was geweest. Ik zou wel mee willen werken aan de oprichting van een museumvereniging te Silvolde, maar niet aan die van een oudheidkundige vereniging…

Jan Jaartsveld doorbrak de impasse door een gesprek met het bestuur van ADW voor te stellen. De ontmoeting vond kort daarop plaats in de studiezaal van het archief te Varsseveld, dit met de uitkomst dat het bestuur van ADW haar sympathie betuigde met het initiatief. We waagden het erop om een vergadering uit te schrijven op 16 januari 1997 in de zaal van Herberg Jan, aan welke vergadering door 29 personen werd deelgenomen en voorgezeten werd door de heer Jaartsveld. De vergade-

ring besloot tot oprichting der Heemkundige Vereniging Old Sillevold en op dinsdag 13 februari daaraanvolgend vond eveneens bij Herberg Jan de officiële oprichtingsvergadering plaats, met aanneming van de door notaris P.H.M. Muijsers opgestelde statuten, waarmee Old Sillevold een onomstotelijk feit was!
Vele vergaderingen, sociëteitsavonden en zomeravondactiviteiten, waarop de geschiedenis van Silvolde en omgeving centraal stond, zijn er inmiddels gepasseerd en hebben de liefde voor het dorp en de geschiedenis van het dorp verstevigd. Daarnaast kregen we van de gemeente Wisch de beschikking over het Pomphuis aan het einde van de Marktstraat, waarin we de vele door Gerard Beekema verzamelde archeologische voorwerpen veilig stellen konden. Naar een goede bewaarplaats voor het inmiddels al flink gegroeide papier- en filmarchief wordt nog gezocht. Middels expositie op diverse bijeenkomsten en in de vitrines in de Bibliotheek en het Zorgcentrum maken we al deze zaken zo veel mogelijk aanschouwelijk, een activiteit die we overigens nog meer willen uitbouwen.
Van ons verenigingsorgaan - thans Bulletin geheten – verschenen inmiddels 18 nummers, dit nummer erbij gerekend. Naar ons gevoelen draagt dit op initiatief van de heer Ben Harbers uit 1998 ontstane orgaan ten zeerste bij aan de verwezenlijking van de doelstellingen onzer vereniging, zeker sinds de uitvoering van 2006.
Ook nu weer: veel leesplezier gewenst!

Bernard Dorrestijn.

Op initiatief van de heemkundige vereniging Old Sillevold restaureerde Josien Verdegaal uit Neerijnen het vaandel van de oude Compagnie

De Silvoldse bierbrouwerijen en hun bewoners

door Frans Winkels uit Tiel

0. Inleiding

In het kerspel Silvolde, dat voor 1900 aanzienlijk groter was dan wat we nu onder 'Silvolde' verstaan, hebben vijf bierbrouwerijen gestaan:
1. Op de plaats van de Jacinta-kleuterschool was tot het eerste kwart van de 19e eeuw *'de Zwaan'* in bedrijf;
2. Op de Silvoldse Markt was tot ver in de 19e eeuw een bierbrouwerij gevestigd die in de herinnering voortleeft als *'de brouwerij van Lubbers';*
3. *Aan* de Markt, op de plaats waar tot voor kort de supermarkt gevestigd was, stond tot het einde van de 18e eeuw ook een brouwerij;
4. Ook in/bij 'de Rode Leeuw' treffen we tot in het derde kwart van de 18e eeuw een bierbrouwerij aan, en
5. *achter* 'de Rode Leeuw, aan een weggetje dat *de Vinkensteeg* heette, bevond zich tot aan het begin van de 19e eeuw eveneens een bierbrouwerij.

Dit artikel bevat gegevens over deze vijf Silvoldse bierbrouwerijen en hun bewoners. Daaraan voorafgaand beschrijven we globaal met behulp van gangbare literatuur de wijze waarop in vroegere eeuwen bier werd gebrouwen.
Voor een goed begrip van de tekst zijn de kaarten , zie pagina 20, 21 en 23 uit de Kadastrale Atlas Wisch/ Varsseveld noodzakelijk.

Bierbrouwers in de middeleeuwen

1. Hoe werd bier gebrouwen?

In wezen bestaat het brouwproces uit niets anders dan het omzetten van *zetmeel in suiker* en van *suiker in alcohol*. Voor de eerste omzetting zijn enzymen nodig, voor de laatste gistcellen. Het brouwprocedé bestaat uit een aantal achtereenvolgende handelingen die we hieronder puntsgewijze weergeven.

a. grondstoffen

Aan de basis van ieder brouwsel staan uiteraard de *grondstoffen*. Aanvankelijk was haver het hoofdbestanddeel. Daaraan werd een hoeveelheid tarwe en gerst toegevoegd. Later nam het percentage haver geleidelijk af en het percentage *gerst* toe. Uiteindelijk gebruikte men alleen nog *gerst en tarwe*. Voor het op *smaak* brengen van het bier werd tot in de 14e eeuw *gruit* gebruikt (*gruitbier*). Later gebruikte men daarvoor de vrouwelijke bellen van de hopplant, kortweg *hop* genoemd (*hopbier*). Deze grondstoffen lagen in zakken (granen) of balen (hop) opgeslagen op de *coorn oft provisije solder* en werden de brouwerij in getakeld of via een koker naar beneden gestort.

b. melten

In een *meltbak* wordt het graan enkele dagen onder (regelmatig ververst) water gehouden om te weken (*melten)*.

c. het maken van de groenmout

Nu moet het graan *kiemen*. Die kiempjes maken de *enzymen* die nodig zijn om het *zetmeel* om te zetten in *suiker*. Het gemelte graan wordt daartoe in hopen - die regelmatig met een moutschop worden omgezet om broei te voorkomen en om het graan gelijkmatig te laten kiemen - uitgespreid op de *kiemvloer*. De graankorrels ontwikkelen kleine *worteltjes* en een *bladkiem*. Het aldus ontkiemde graan heet *groenmout*.

d. het drogen van de groenmout

Als de kiemen lang genoeg zijn - de worteltjes hebben dan 1 à 1,5 keer de lengte van de graankorrels en het bladkiempje 0,5 à 1 keer - dan wordt het groenmout in manden naar de *denning*, een luchtige zolder, gebracht om het groenmout te *dennen* (drogen). Door dit drogen stopt het kiemproces.

e. verdere droging en roostering van de groenmout

Als dit groenmout langer bewaard moet worden, dan wordt het gestort in de *eest*: een meestal trechtervormige installatie, waar onderin door middel van vuur lucht wordt verhit. De opstijgende, warme lucht zorgt ervoor dat het groenmout verder gedroogd en licht *geroosterd* wordt. *Eesten* leidt tot een vollere smaak van het bier.

f. de worteltjes en kiemen worden verwijderd

Door trappen en zeven wordt vervolgens de groenmout ontdaan van

de worteltjes en de kiemen.

g. het schroten van de mout

De gemoute graankorrels worden nu grof *gestampt* of *gemalen*. Dit noemen we *schroten*. Het *zetmeel* in de graankorrels wordt daardoor bereikbaar waardoor het kan oplossen in water. Dat schroten laten de bierbrouwers vaak doen door iemand die beschikt over een stampwerktuig, aangedreven door een rosmolen. Zo'n rosmolen bevond zich in het kerspel Silvolde aan het begin van de Paasberg bij Terborg, en aan de Landstraat in de Ligtenberg (1). In 1647 betaalde Arent ther Stege als pachter van de rosmolen bij de Paasberg tesamen met de daarbij staande windmolen aan de Heren van Wisch f 250,-- en 2 vette vercken of 16 daalder (2).

Alle hierboven beschreven activiteiten lieten bierbrouwers ook wel aan anderen over: zij kochten dan het grof gemalen mout in, bijvoorbeeld bij een gruiter.

h. het maken van de wort

Nu pas kan het eigenlijke bierbrouwen beginnen. De eerste handeling is het maken van een beslag, bestaande uit de *geschrote groenmout* en warm water, in een *beslagkuip*. Met een ijzeren gaffel wordt zonder onderbreken het mengsel geroerd om te voorkomen dat het mout bezinkt en om de *enzymen* te activeren die het *zetmeel* in de graankorrels omvormen tot *suikers*. Om dit roeren te vergemakkelijken, was rondom de beslagkuip vaak een verhoogde, houten

De molen op de Paasberg

vlonder aangebracht. Als het binnenste van de graankorrels is opgelost in het warme water, dan wordt die *suikeroplossing*, de *wort,* gefilterd om de lege hulzen daaruit te verwijderen. Daarvoor gebruikte men wel een omgekeerde kegelvormige mand, een *struikmand,* die in het beslag wordt gedrukt. De *wort* loopt door het vlechtwerk de mand in en wordt er met een houten *scepper* uitgeschept. Het draf (de lege graanhulzen) dat in de beslagkuip achterblijft, heet *borstel.* Meestal wordt over die borstel nog een keer warm water gegoten voor een tweede aftreksel en soms nog een derde keer. Dit leidt tot kwalitatief verschillende bieren. Een *borstelman* voert vervolgens de borstel in *borstelmanden* af om ze als veevoer te verkopen. Het kwam ook voor dat bierbrouwers de wort kant en klaar kochten in een gruithuis.

i. het koken van de wort en de hop in de brouwketel

De *wort* wordt nu gekookt in de (meestal koperen) *brouwketel* die op een stevig gemetselde stookinstallatie (hout en turf) staat. Voor de *smaak* wordt er *hop* bijgedaan (*hopbier).* Door het koken van de wort wordt de werking van de enzymen gestopt, het bier gesteriliseerd en de houdbaarheid verhoogd. Tot in de 14e eeuw werd in ons land bier op smaak gebracht met *gruit,* een mengsel van *cruyt (*de bladeren van de gagelstruik die aromatische olie bevat met een

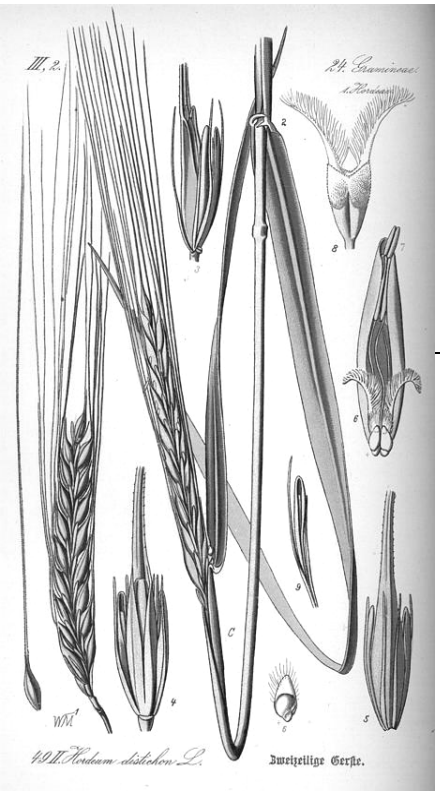

Gerst

roesverwekkende werking), *zwaer cruyt* (serpentien/slangekruid en bekeler/de vruchten van de laurier) en *hars.* Deze gruitstof werd geproduceerd in een *gruithuis* door een *gruiter.* Het recht op de exclusieve produktie en levering van gruit, het *gruitrecht,* bezat meestal de heer van de heerlijkheid en door dit recht was er dus sprake van een gedwongen winkelnering.

j. de hoppert koelt af
Na het koken wordt de gehopte wort, de zogeheten *hoppert,* over een ijzeren zeef geleid. De afgewerkte hop blijft daarop achter en de vloeistof wordt verder geleid naar een *koelvat*: een grote, maar zeer ondiepe kuip of bak die vaak buiten of onder een afdak is geplaatst zodat de wind er overheen kan waaien.
k. het bier moet gisten
Als het bier voldoende is afgekoeld, dan wordt het overgebracht naar de *gijlkuip,* waar de *hoofdgisting* gaat plaatsvinden: de suikers in de oplossing worden door gistcellen omgezet in alcohol. Aan ieder brouwsel wordt daartoe apart *gist* toegevoegd. Bier dat men wilde bewaren, werd in de herfst en in de vroege lente gebrouwen. Bier dat in de maanden mei tot en met oktober werd gebrouwen, bleef veel minder lang goed.
l. de vaten worden gevuld
Als de hoofdgisting klaar is, dan worden van binnen geteerde vaten met in het midden een spongat op een bewaarplaats gelegd. Onder de vaten worden bakken of vloten geplaatst om de gist die uit de vaten schuimt (het spongat blijft daartoe open) op te vangen. Er wordt een *trechter* in dat spongat geplaatst en daarin worden de emmertjes bier gegoten. In de vaten vindt de *nagisting* plaats. Als na enkele dagen het bier is uitgegist, dan worden de vaten gesloten door in het spongat een houten stop, een *sponde,* te slaan. Een volle ton bier weegt al gauw meer dan 150 kg en is dus niet zo maar te transporteren. In de brouwerij is vaak een *bierboom* aanwezig: een paal voorzien van een ketting. Aan die ketting zitten twee haken die aan de beide uiteinden van de ton worden bevestigd. Met zo'n bierboom kan een vat bier door twee mannen worden gedragen.

Bierboom

2. De Silvoldse bierbrouwerijen

□ 2.1. 'De Zwaan' (±1674-±1815)

Brouwerij, jeneverstokerij, herberg, 'hotel' en kruidenierswinkel *'De Zwaan'*, gelegen op de plaats van de huidige Jacinta-kleuterschool (E 530), wordt nog niet in 1647 (3) maar pas in 1674 vermeld, maar dan zonder die naam (4). *Harmen Rabelink* is dan de eigenaar.

In diens herberg krijgt *Beernt Zellen*, de zoon van Jan Sellen, in december *1674* ruzie met *Jan Welsink* die ook wel *Jan Overmaat* wordt genoemd. Bemiddelingspogingen van omstanders helpen niet; Jan wil niet afdrinken: *'Ik wil met die hondt niet afdrinken'*. Jan dreigt zelfs Beernt dood te schieten. Als Jan Overmaet vertrokken is, probeert Beernt veilig thuis te komen: hij gaat bij Rabelink achteruit. Maar Jan Overmaat heeft hem gezien. Gewapend met een schop komt hij zijn huis uitgestormd. Dan schiet Beernt, uit noodweer, zijn belager dood. Daarop neemt de schutter de benen. In verband met het bouwseizoen 1675 verzoekt Beernt naar Silvolde te mogen terugkeren. Hoewel Beernt aanvankelijk was veroordeeld tot betaling van 100 rijksdaalders, wordt, door tussenkomst van de Heer van Bergh, de uiteindelijke straf op 13 en 23 februari 1676 bepaald op 50 ducatons (rijksdaalders).

In 'de Swaen' wordt ook *carnaval* gevierd. En dan gaat het er nog wel eens ruig aan toe. Zo bijvoorbeeld in *1712*: *'op een vastelaevont heft Wielm Smitt een steck gekregen ijn het dansen van Wander Heijdekamp'* . Uit datzelfde jaar vernemen we van een ruzie tussen *Jan Kleyne Croese* en *Wessel Lubbers* waaraan Jan Kleyne Croese een jaap over de wang (geise) overhoudt: *'de zoon van Jan Kleyne Croese heft de geise gesneden en eerst hebben sij seych yn de swaene geslaghen'* (5).

Na Harmen Rabelink komt *Wessel Wolters*, in

De Jacinta-kleuterschool, Ulftseweg, Silvolde

1703 gehuwd met *Enneken Rabelingh*, de dochter van Harmen Rabelinck, op 'de Zwaan' (6). Wessel Wolters, de zoon van Jan Wolters uit Etten, was in *1679* gehuwd met *Berentien van den Biesthorst*, de weduwe van Coen van den Biesthorst uit Sillevolt.
Na het overlijden van Wessel Wolters hertrouwt diens weduwe, *Enneken Rabelinck*, in *1722* met *Derck Gras*, de zoon van wijlen Jannes Gras, uit Silvold. De naam 'de Swaan' wordt ook in een stuk uit 1719 genoemd (7). Na het overlijden van Enneken Rabelinck hertrouwt Derck Gras in *1728* met *Janna Ratelbants* uit Mechelen.
Dercks zoon, *Jan Gras*, in *1751* gehuwd met *Aaltjen ter Maat* († 1783), is de volgende eigenaar. In *1781* krijgt *'Jannes Gras Hospes in de Zwaan te Sillevolde'* het aan de stok met Kerkmeester Hendrik Willem Noij. Jannes heeft in april *1780* een planken tuin ('planketsel', 'planket': houten schutting) gezet of doen zetten van de stijl van zijn schuur (achter zijn huis) tot aan de schoppe (schuur) die gedeeltelijk aan de weduwe *Liefting* en gedeeltelijk aan *Jan Hendrik te Leuke* toebehoort. Dat schopken staat op kerkengrond (Kerkenberg-Oost). De beide eigenaren van de schuur betalen jaarlijks aan de Silvoldse Kerk elk een schelling (6 stuivers). Tussen dit schuurtje en de schuur van Jannes Gras ligt een stukje kerkengrond, ongeveer drie à vier treden breed en enige treden lang. Die grond - eigenlijk een stuk van het pad naar het schutschot van Weghorst - hebben *Evert Helmes* (Kerkenberg-Oost) en diens vader tot april 1780 altijd gebruikt *'tot Aardappelen Kuijlen Tabakskasten te Zetten Kappes planten als andersints'*. Door het plaatsen van de schutting kan Evert Helmes niet meer bij dit stukje kerkengrond komen zonder over de schutting te klimmen (8).
De dochter van Jannes Gras, *Johanna Gras*, trouwt in *1784* met *Arnoldus ten Brink*, de zoon van wijlen Jan Ten Brink uit Terborg. Die oefent, als laatste, op die plaats nog in *1809* het bierbrouwersvak uit (9). Als Johanna Gras in 1824 op 65-jarige leeftijd overlijdt, dan woont de familie ten Brink nog in dit pand. De rentenier Arnoldus ten Brink overlijdt op 22 december 1828 op 65-jarige leeftijd in het huis tegenover 'de Zwaan'. Dat huis (E 560) hadden Jannes Gras en Aaltjen ter Maat op 10 februari 1774 gekocht van de erfgenamen *Van de Linde* en daarna enige tijd verhuurd aan *Arnoldus (Nolles) te Leuke* (10).
De volgende personen hebben dus achtereenvolgend in 'de Zwaan' bier gebrouwen: Harmen Rabelinck - Wessel Wolters - Derk Gras - Jannes Gras - Arnoldus ten Brink.

□ 2.2. De zogenaamde brouwerij van Lubbers (waarschijnlijk 1693- ±1870)

In *1647* staat op het hoogste gedeelte van de Markt één huis. In dat oude, vervallen huisje met een huurwaarde van 4 daalders woont dan *Derck Heusinckvelt* die aan de Rentmeester van de Schuilenburg jaarlijks een klein bedrag aan grontgeld betaalt (11).
Zijn dochter, *Jenneken Heusinckvelt*, trouwt op *16 september 1677* met *Reiner Rabelinck*, zoon van wijlen de kerkmeester Garrit Rabelinck, uit Sillevolden. Het enige kind van Reiner en Jenneken, *Reintjen Rabelinck,* wordt gedoopt op *5 februari 1682*. Haar vader is dan al overleden. Reintjen heeft recht op de helft van de bezittingen.
Op *12 augustus 1688* trouwt *Jenneken Heusinckvelt* met *Henrick Momberg*, zoon van Jan Momberg van 'Groot Onstein' onder Vorden. Het echtpaar krijgt twee kinderen: *a) Janna Catrien* (*1689), die in *1716* trouwt met *Jan Slaghekke* uit Bocholt en met hem in *1717* het huis bouwt onderaan de huidige Marktstraat, in het Kraaienbos, aan het voetpad naar de Paasberg, dat na hen wordt bewoond door de families *Vieberink* en *Berendsen* (E 428), en *b) Derck* (*1691), die in *1713* trouwt met *Anneken Cragten* uit Etten en het huis op de hoek Kerkenberg-Oost/ Bernhardstraat (ongeveer E 522) bewoont waar voordien (al in 1647) *schultis Geert Wickinck* woonde en nadien *kleermaker Steven Boelen*, ge-

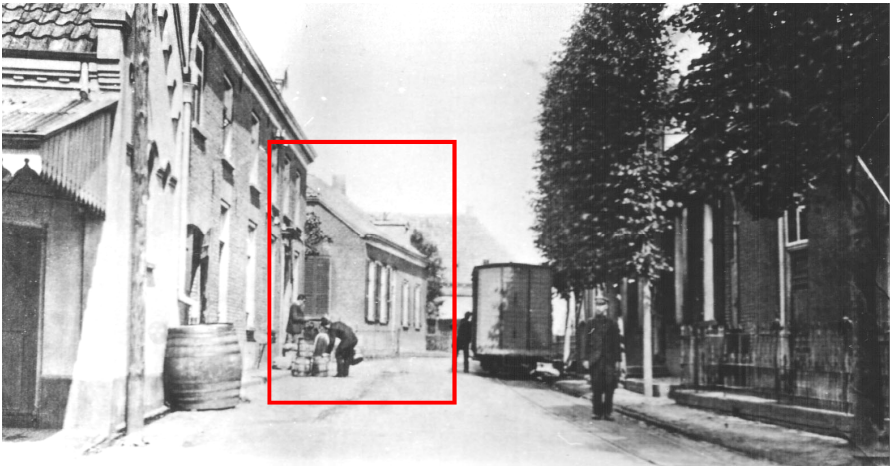

Het 2e huis van bierbrouwer Lubbers op het hoogste gedeelte van de Markt kad. nr. 475

huwd met Reindjen Momberg.
Op *15 februari 1693* trouwt *Jenneken Heusingvelt* met *Derck Avercamp*, zoon van de Ulftse *bierbrouwer* Jan Avercamp en kleinzoon van de bekende Silvoldse kerkmeester Derrijc Overcamp, wiens naam prijkt op een klok in de Gereformeerde (thans N.H.) Kerk uit het jaar 1671. Het echtpaar heeft een zoon, Henric, gedoopt op 18 februari 1694. Waarschijnlijk wordt er dan, in *1693*, met het brouwen van bier in dit huis begonnen.
Na het overlijden van Jenneken Heusingvelt trouwt de weduwnaar *Derck Avercamp* op *28 maart 1703* met *Geeske ter Stege*. Het echtpaar heeft een zoon, *Jan*, die zich later in Dichteren vestigt.
Als *Reintje Rabelinck* op het einde van het jaar 1703 met *Willem Winters* trouwt dan wordt er een stuk aan de achterkant van het huis gebouwd. Reintje en Willem wonen voorin het pand waarin blijkens de Silvoldse Kerkmeestersrekening van 1703 een *herberg* is gevestigd: *'Wijellen wijenters en 1/2 vat bier verteert f 26, - -'* en Derk en Geeske in het achterste gedeelte met de *bierbrouwerij*. In een stuk uit 1708 wordt gezegd dat men vanuit een venster van de keuken in het voorhuis op de (hoofd)weg kan kijken en dat de deur van het huis op die weg uitkomt (12). De *voorkant* van het huis staat dus oostwaarts, aan de *straatkant* met uitzicht op de huizen op de Kerkenberg-Oost. Aan de noordkant van het huis ligt de *hof* (tuin) die bij het huis hoort. Aanvankelijk bestaat het gedeelte van Reintje en Willem uit een *huis* en een *hof*. Tussen 1735-1753 wordt er een *schuur* bij het huis gebouwd.
Op *4 februari 1713* trouwt *Reintjen Rabelinck,* de weduwe van Willem Winters, met de van onder Arnhem afkomstige *Bernardus Haackevoort*. Berent Hackefoort zit in de *tabak*. In 1713 wordt ten huize van Berent en Reintjen met als getuige Reintjens oom, de ongeveer 53-jaar-oude Hendrik Rabelinck, een pachtovereenkomst (met pachtcedule) gesloten tussen Berents broer, *Jan Hackefort*, die in de omgeving van Arnhem woont, en *Arnold Tengbergen*, de rentmeester van de Schuilenburgse goederen (steeds voor zes jaar benoemd met een jaarlijkse gage van f 300,-- en f 20,-- *'tot haever voor sijn paert'*). Aan Jan Hackefort wordt door Tengbergen voor 6 jaar de ruim 3 hectare-grote *'Grote Camp'* achter de Kerkenberg-West verpacht. Dit *toebacksland* (het blok Bosstraat-Laan van Schuilenburg-Terborgseweg-Bosstraat), dat op 25 mei 1802 door Domeinen voor ruim 2400 gulden wordt verkocht aan Mr. J.J. Tengbergen (13), had Arnold Tengbergen zelf in 1710 van de Gelderse Rekenkamer, zijn werkgever, gepacht. Ook pacht Jan Hackefort, om de tabaksbladeren (aan 'spielen') te kunnen

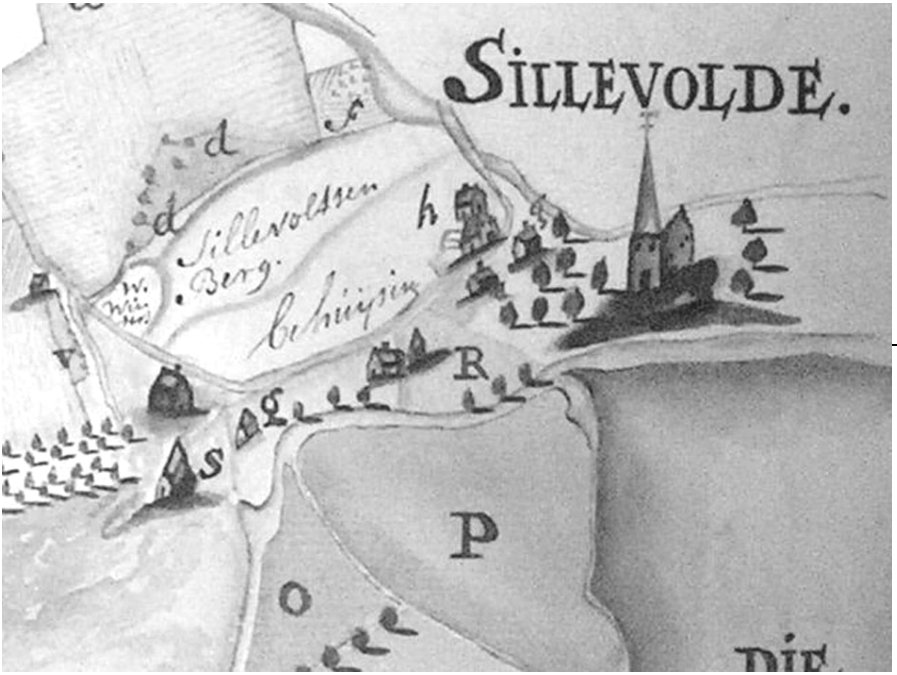

Op de uiterst gedetailleerde kaart uit 1742, gemaakt in opdracht van Arnoldt Tengbergen, vinden wij onder d. de 'Grote Camp' en onder h. het huisje van Hackfort en Overkamp op het hoogste gedeelte van het hedendaagse Marktplein waar de bierbrouwerij was gevestigd.

drogen *twee Schuilenburgse schuren* (de grote schuur op het huis Schuilenburg en de schuur bij de dubbele Schuilenburgse schaapskooi - E 427 - op de hoek Allee-Marktstraat) voor de tijd dat de tabak daar wordt gedroogd. De *pachtprijs*, f 140,- per jaar, vindt Reindjen Rabelinck te hoog. Zij mag dat ook vinden omdat Jan het voor Berent pacht: Berent zal op dit stuk tabak gaan verbouwen, een gedeelte van de oogst aan zijn broer leveren en die zal uit de verkoop daarvan de pacht aan Tengbergen voldoen. Het betalen van de pacht aan Tengbergen levert in de praktijk problemen op; de eerste vier jaren wordt betaald met geld en vette beesten. Waarschijnlijk om de kosten te drukken, bouwen Berent en Reintjen in *1717* op het einde van de Kerkenberg-West dichtbij 'De Grote Camp' zelf een *tabaksschuur*. Voor deze (kerke)grond - later wordt er een hof bij aangelegd - moeten zij jaarlijks op *Martini* (St.Maarten; 11

november) aan de Silvoldse Kerk *15 stuivers huisstedengeld* betalen (14). Deze tabaksschuur uit 1717, die al spoedig tot woning dient voor twee gezinnen, staat op de plaats waar in 1828 *Arnoldus Knoop* (E 431) en de Weduwe van de schoenmaker *Jan Hendrik Helmes* (E 432) wonen. Jan Hendrik Helmes heeft het op 24 april *1800 voor f 330,--* gekocht van *Bernadus Muijser,* gehuwd met *Elisabeth Brunsfeld: 'een huis, in zoverre het hun toebehoort, met de hofgrond, in den dorpe Silvolde met de kom* (put?) *bij het huis en Graeve op den Kerkhoff'*. De jaarlijkse uitgang aan de Gereformeerde Kerk bedraagt f 1-10- waarvan *Arnoldus Knoop* voor zijn gedeelte 7 stuivers en 8 penningen betaalt (15). In de Silvoldse Kerkmeestersrekeningen wordt deze tabaksschuur meestal aangeduid als *Hackenforts/Haakevoorts/Hakevors Schuurplaatse.* In 1720 spant Tengbergen tegen Jan Hackefort een rechtszaak aan wegens achterstallige pacht (16).

Op 30 april *1735* draagt Bernard Hackefort het huis over aan zijn stiefdochter *Jenneken Winters,* die in dat jaar trouwt met *Johannes Hoevel/Heuvels.* Uit dit stuk blijkt o.a. dat haar huis nog vastzit aan het gedeelte van Overkamp (17). Hun dochter, *Dorothea Heuvels,* gehuwd met de kuiper *Gijsbert van de Sande*, is de volgende eigenaar van dit voorhuis. Hun zoon, de kuiper *Jan van de Sande*, gehuwd met *Berendina Deurvorst* krijgt dit huis op 26 januari *1809* op zijn naam (18).

Nu terug naar het achterste gedeelte van dit huis, waarin Derck Avercamp en Geeske ter Stege hun bierbrouwerij hebben. Na het overlijden van Derk Overkamp hertrouwt *Geeske ter Stege* op 2 juni *1706* met de neef van haar overleden man, *Gerrit Overkamp* (*20 augustus 1684; † 11 juli 1751), de zoon van Henric Overkamp, pachter op *'de Kleine Nottel'* en daarom wel te boek staande als *'Henric op de Nottel'*. Uit een Berghse Rentmeestersrekening blijkt dat Gerrit het recht om bier te brouwen en jenever te stoken o.a. in 1748 pacht voor een jaarlijkse som van f 12,-- :*'Die Twee Herige wijn Bier, Brandewijn keetel en Caal accijns 12 - . -'*. Uit diverse stukken blijkt dat Gerrit behalve bierbrouwer ook jeneverstoker, herbergier, kruidenier en grootgrondbezitter is.

Gerrits zoon, *Reijnerus/Reint Overkamp* (* 21 december 1712), op 8 juni *1752* gehuwd met *Everdina Lucassen*, dochter van Arent Lucassen uit Etten, volgt hem op. Reint overlijdt op 18 maart 1756.

Everdina Lukassen hertrouwt in november *1756* met *Hermanus Huijink*, zoon van Derk Henderik Huyinck uit Ulft. Omdat Herman Huyink last van astma heeft en de rook in huis slecht verdraagt, wordt in *1759* achter het huis een *schuur* gebouwd waarin de brouwerij wordt geves-

tigd: *'Door dien er eenige veranderinge heeft moeten gemaakt worden in de brouwerie en deselve verplaatst staat te worden in een naastbij getimmerde scheur omdat den man met een quade horst besat zijnde den rook soo het geheele huijs inneemt niet kan verdragen als dan meer ruimte in huijs te winnen ….'* (19). Na het overlijden van Everdina Lucassen hertrouwt Hermanus Huijink in 1765 met *Aaltje Fenneman*, dochter van Gerrit Venneman en Marijke Overkamp, die, ongeveer op het perceel E 523, een kruidenierswinkel hebben.

Aaltjen Vennemans hertrouwt in *1784* met *Bernardus Lubbers*, geboren in Klein Netterden als zoon van Johann Lubbers en Gertrud Jansen. Op 23 april *1794* verkopen *Arend Elskamp* en *Willem Borggreven*, de laatste als Roomse Armen Meester van Zillevold, aan Bernardus Lubbers: *'het huis tussen de behuisingen van Garert Hebinck en Noel Gregoor in het dorp Zillevold, lange jaren bewoond door de weduwe van Hendrik Elskamp'* voor f 200,-- (20). Dat huisje (E 465) was in *1758* gebouwd door Hendrik Elskamp en Aaltjen Heidenkamp tussen de huizen van Hermanus Venneman en de weduwe Gieling op een gedeelte van de hof van beide genoemde personen (21). Lubbers gaat dit huisje als schuur gebruiken: de schuur van Lubbers. Na het overlijden van Aaltjen Vennemans her-

De Markt in 1905 met rechts in het midden de oude schuur van Lubbers.

trouwt Bernardus Lubbers in Anholt met *Johanna Elisabeth Vink*, dochter van wijlen Jan Hendrik Vink en Elisabeth Duinck uit Anholt. In 1821 woont de bierbrouwer Bernadus Lubbers nog op deze plaats. De bierbrouwer overlijdt op 16 september 1837 op 82-jarige leeftijd in diens huis. Zijn overlijden wordt op het gemeentehuis aangegegevn door (traditiegetrouw) de naaste buren: de kuiper Wijnand Pierik (E 570) en schoenmaker Cranen. De familie Lubbers schijnt tot omstreeks 1870 bier te hebben gebrouwen. In *1903* worden de gebouwen door de familie voor f 10.000 verkocht aan de leden van de Silvoldse Marktcommissie die de gebouwen (E 473 t/m E 475) laat slopen en het terrein laat bestraten om als marktplein te kunnen gebruiken (22).
De volgende personen hebben achtereenvolgend op deze plaats bier gebrouwen: Derk Overkamp - Gerrit Overkamp - Reint Overkamp - Herman Huijink - Bernard Lubbers - familieleden Lubbers

Brouwersgilde

□ 2.3. de brouwerij op de hoek Markt-Terborgseweg (vóór 1724-1784)

In de periode *1678-1719* woont in dit huis in perceel E 462 *Henrick ten Beest/ten Beesten/Tenbeest* (23). Hij betaalt aan huisstedengeld 12 stuivers. In *1719* staat dit huis in de Silvoldse kerkmeestersrekening op naam van *Claas Vriesen*. Waarschijnlijk heeft Claas zich al in 1717 op deze plaats gevestigd, maar heeft het transport pas in 1718 plaatsgevonden. Claes Vriesen/Friesen, de zoon van Steven Vriesen, trouwt op 28 februari 1697 in de Gereformeerde (thans N.H). Kerk van Terborg met Engel Borghorst. Op 25 februari 1724 leent Claas geld. Als onderpand geeft hij zijn huis en *brouwerie*, gelegen op de plaats die in de wandeling 'het Santjen' wordt genoemd (24).
Claas Vriesen moet omstreeks 1735 zijn overleden. Zijn zoon *Hendrik* volgt hem in dit huis op. Hendrik trouwt in 1735 met Aeltjen ter Horst uit Grietenbos, in 1739 met Dersken Salminck uit Netterden en tenslotte, in 1740, met Berndina Teppers uit Dinxperlo.
Op 1 juni *1778* zetten Hendrik Vriesen en Berndina Teppers voor f 800,-- en enige voorwaarden hun huis, hof en schuur tussen het huis van *Harmanus Venneman* en dat van *Hendrik Jan Pierik* (het latere café Harbers) te koop en doen zij de bes-

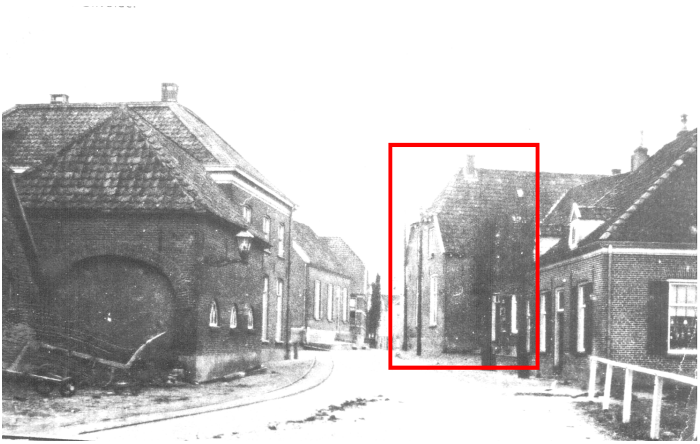

Het pand E462 op de hoek van de Terborgseweg en het Marktplein. (Meermarkt)

Links het latere hotel Harbers.

te *grote ketel* over op hun zoon *Berent Vriesen*, gehuwd met Hendrica van Bree (25). Berent raakt al spoedig in financiële problemen. Op 9 oktober 1783 bedraagt zijn schuld 1723 gulden en 1 stuiver. Hij geeft de goederen weer terug aan zijn inmiddels weduwe geworden moeder (26).
Die verkoopt nog in hetzelfde jaar het huis en de hof voor f 815,- aan *Mr. H.Tengbergen* (27). De weduwe Tengbergen bewoont in 1799 dit huis nog (28).
Op 21 november *1806* verkoopt Tengbergen het huis, de hof en de schuur voor 2665 gulden, 2 stuivers en 8 penningen aan *Maurits ten Brink* (29).
Op de publieke verkoop van 23 juni *1808* verkoopt Maurits ten Brink voor f 2829 gulden, 16 stuivers en 4 penningen aan *Jan Noij* huis en hof en erve in dorp Silvolde aan de Grote Passage of Hessenweg (30). Deze Jan Noij, in 1799 op 37-jarige leeftijd gehuwd met de 21-jarige Carolina Graal, dochter van Frans Graal en Hendrina Hesselink uit Emmerik, is de zoon van de winkelier Gradus Noij en Aaltjen Hiddink en *schoolmeester* in Silvolde. Op 29 oktober *1808* verkoopt Jan Noij voor f 1.200,- aan *bakker Hendrik Heijming* het ouderlijk huis (E 526) - in *1677* gebouwd door de bekende Silvoldse *schoolmeester Jan Noij* - en getimmerd in het dorp Silvolde tussen de huizen van *Derk Jan Hengeveld* (E 527) en dat (E 525) van *Jan Hendrik Vrieselaar* (31).
Terloops zij opgemerkt dat het huis van Jan Hendrik Vrieselaar het zogenaamde *'Graalshuis'* was, dat in de periode 1719-1800 heeft toebehoord aan achtereenvolgend de Silvoldse *schoolmeesters Jan Hendrik en Benjamin Graal.* Het huis van de herbergier en winkelier Derk Jan Hengeveld, ge-

huwd met Aaltjen Noij, behoorde in de periode *vóór 1678-1801* toe aan de *familie Heister (Jan - Jacob - Arnoldus - Lambertus)* die het beroep van kuiper uitoefenden. Vanaf 1787 woont de familie Heister echter niet meer zelf in dit pand; vanaf die tijd woont *Lambertus Heister* onderaan het Kerkenstraatje achter de Gereformeerde (thans N.H.) Kerk op een terrein dat vroeger de *'Toornmaet'* heette, waar hij een *blauwververij* (E 408 t/m E 410) bezit. Hun oude huis met de hof erachter wordt op 20 oktober 1801 door *Gerritjen Borggreven*, de weduwe van *Arnoldus Heyster*, verkocht aan *Derk Jan Hengeveld* en *Aaltjen Noij* (32). Aaltje Noij, de echtgenote van Derk Jan Hengeveld, was eerder gehuwd met *Hendrik Luijmes*. Die kocht op 16 januari 1790 voor f 600,-- het huis van de erven van *Jan Hendrik te Leuke* schuin achter dit huis (in E 528) en dreef er een winkel in kleding en kruidenierswaren in (33).

Na deze uitweiding keren we terug naar ons onderwerp en concluderen we op grond van de vermelde gegevens dat in dit pand al vóór 1724 bier werd gebrouwen en dat die aktiviteiten omstreeks 1784 zijn beëindigd. De volgende personen hebben op deze plaats achtereenvolgend het bierbrouwersvak uitgeoefend: Hendrik ten Beest - Claes Vriesen - Hendrik Vriesen - Berent Vriesen

□ 2.4. de brouwerij achter 'de Rode Leeuw' (waarschijnlijk vóór 1647-±1800)

Alvorens de twee laatste bierbrouwerijen te beschrijven, lijkt het mij nuttig eerst iets te vertellen over het gebied waarin beide gelegen waren. Dit gebied, dat in de archieven vaak wordt aangeduid met *'voor de Zandpoort van Terborg'* wordt begrensd door de Lovinksche Beek – de Akkermans Beek – de Broeders Dijk (vanaf het oude tolbruggetje over de Akkermans Beek tot ongeveer 'de Rode Leeuw'; nu: de Doetinchemseweg) – de Zandpoort van Terborg (stadspoort over de stadsgracht ongeveer op de plek waar nu de Hoofdstraat van Terborg begint) – de weg van Terborg naar Dinxperlo (vanaf het begin van de Hoofdstraat van Terborg de Silvoldseweg volgen tot de afslag naar Varsseveld – de weg van Terborg naar Varsseveld tot de Lovinksche Beek (nu: Varsseveldseweg).

Dwars door dit blok, te beginnen bij het 'Kantongerecht', achter 'de Rode Leeuw' langs en weer een eindje voorbij 'de Rode Leeuw' uitkomend op de Broeders Dijk (Doetinchemseweg) liep de *Vinkensteeg*, die al in 1647 wordt genoemd (34).

De wegen voor de Zandpoort van

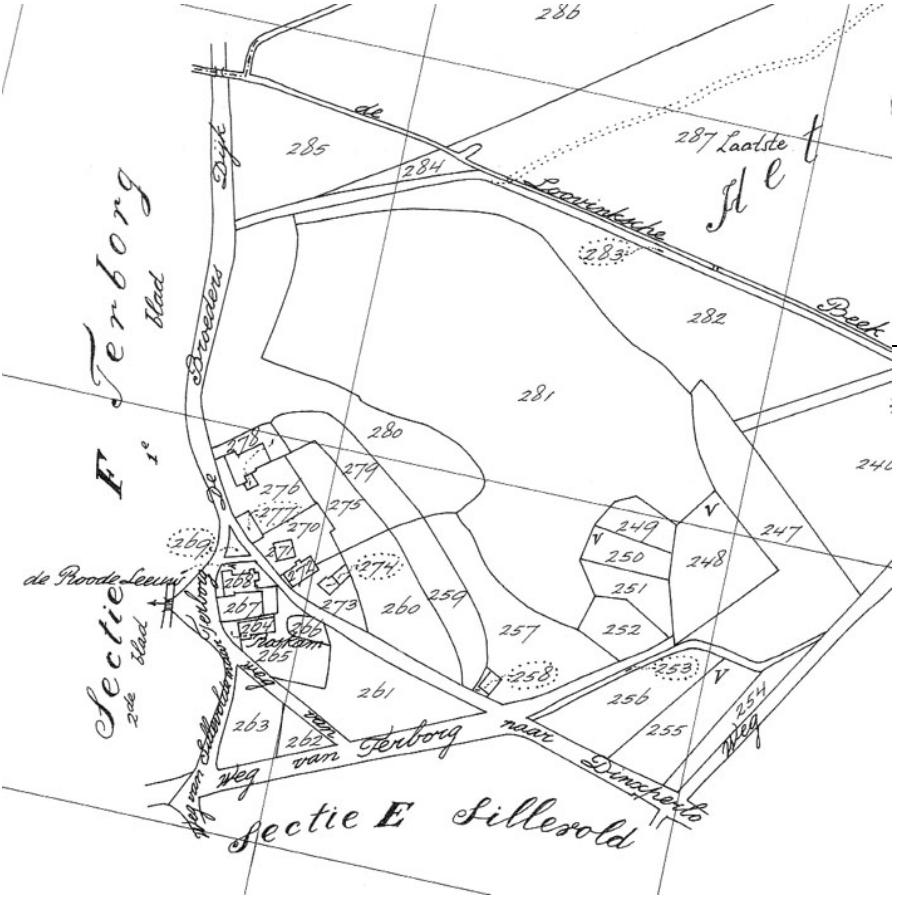

Terborg vormen een driehoek: 1. vanaf Doetinchem naar de poort; 2. vanaf Silvolde naar de poort, en 3. de Vinkensteeg achter 'de Rode Leeuw die beide voorgaande wegen verbindt en aldus een schakel vormt tussen de hoofdweg naar Doetinchem en die naar Silvolde. In die driehoek liggen 'de Rode Leeuw' (268) en 'de Roskam' (264). Aan de oostkant (Varsseveldse kant) van de Vinkensteeg ligt schuin achter de 'de Rode Leeuw' de waarschijnlijk oudste bierbrouwerij van het kerspel Silvolde.

Dit gebied, dat tot ver in de 19e eeuw tot het kerspel Silvolde behoorde, wordt in 1832 kadastraal ingedeeld bij *'het Voorbroek'* (SectieA), hoewel archiefstukken uit de eeuwen daarvoor het steeds aanduiden met *'Silvoldse Buurt/Buurte/Silvoldse*

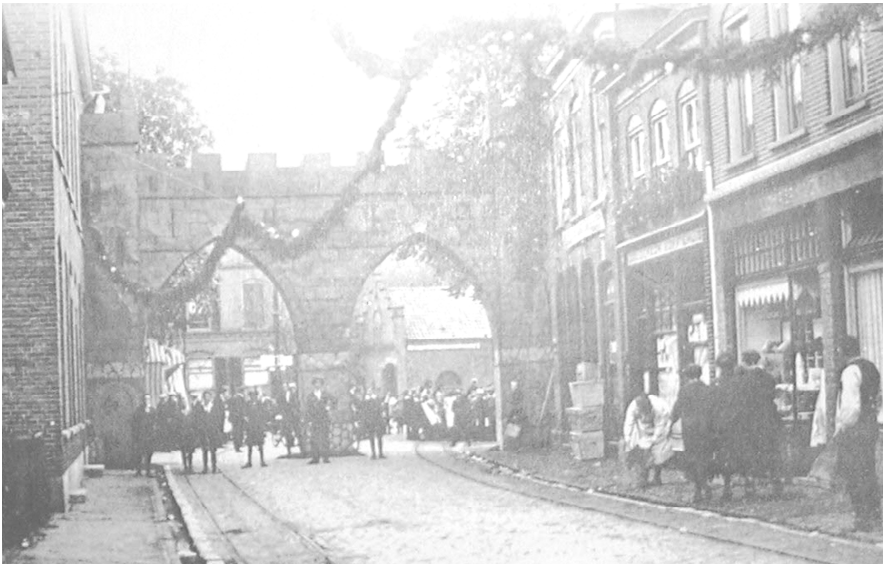

Reconstructie van de Zandpoort aan het begin van de Hoofdstraat tegenover de Roode Leeuw.

Hemmel'. Zuidoostelijk in dit gebied ligt een 'berg' die in de stukken wordt aangeduid met zowel '*Santberg'* als *'Joodenberg'*. In eerdergenoemd verpondingskohier is op p.24 nummer 362 sprake van *'t Jodenkampken'* dat op die 'berg' ligt, ongeveer 7 spint (ongeveer 25 are) gesaeis (bouwland) groot is, een pachtwaarde heeft van 8 daalder (f 12,-) en waarvan geen eigenaar of pachter wordt genoemd. Dit kampje moet de plaats zijn geweest waar al vóór 1647 een *Joodse begraafplaats* werd aangelegd die thans nog bestaat en is gelegen in het park van de villa Silvoldseweg 17 (35). *Aan* die Joodenberg, waarschijnlijk in perceel A 272, heeft de bekende Silvoldse scholtus, *Arent Tersteegen*, en diens schoonzoon en opvolger, scholtus *Berent Elskamp,* in de 17e en 18e eeuw gewoond (36).

Aan de Varsseveldse kant van de Vinkensteeg, schuin achter 'de Rode Leeuw', bezat de Silvoldse Gereformeerde Kerk enige grond. Kadastrale gegevens uit 1828 wijzen uit dat het de volgende percelen betreft: *A 273* (bouwland: 00.08.60 ha) en *A 274* (huis en erf: 00.01.83 ha).

Er bestaat een 41 x 51 cm grote gekleurde *schets van Terborg en omgeving* van de hand van de Emmerikse landmeter *Teunis D. van Ravensteyn* uit 1666 (37). Daarop staat een vrij groot gebouw voor de Zandpoort

van Terborg. Als we de ligging van dit huis vergelijken met de ligging van de percelen die aan de kerk toebehoorden dan komen we tot de conclusie dat het huis uit 1666 in een van die twee genoemde percelen heeft gelegen. Dit leidt vervolgens tot de conclusie dat dit huis ouder moet zijn dan 'de Roode Leeuw', die op de kaart van 6 juni 1666 ontbreekt en dat de brouwerij die tot 1817 bij dit huis heeft gestaan ook ouder moet zijn geweest dan die van 'de Rode Leeuw'. Archiefstukken doen vermoeden dat 'de Roode Leeuw' uit deze brouwerij is voortgekomen: *Jurrien van Büllingen* (1688-in/kort voor 1734), een van de twee zonen van Jan van Büllingen, de eigenaar van de oude brouwerij, begon waarschijnlijk in 1717 toen hij trouwde met Aleijda Reurincks, voor zichzelf in wat later 'de Roode Leeuw' is gaan heten.

Volgens het Verpondingskohier van het kerspel Silvolde uit *1647* bewoont *Jan van Groll* het huis met een getaxeerde huurwaarde van 12 daalder, waarvoor hij aan de Silvoldse kerkmeester elk jaar 1 gulden en 10 stuivers aan huisstedengeld (grontgeld) betaalt (38). In de *'Liste van Wassrenten tot Sijelvolden'* uit *1678 ontbreken* gegevens over dit stuk Silvoldse kerkengrond (39). Mogelijk stond er in dat jaar als gevolg van oorlogshandelingen in de jaren 1672-1674 geen huis meer op deze grond.

In de Silvoldse kerkmeestersrekeningen over de periode 1697-1719 wordt als bewoner *Caspar Speckenslaeger (Speekslager)* vermeld die *1 daalder en 20 stuivers* kerkengeld betaalt. Uit het feit dat er in 1697 *meer huisstedengeld* wordt betaald, mag worden afgeleid dat er *nieuwbouw of een verbouwing* op dit stuk kerkengrond heeft plaatsgevonden tussen 1679 en 1697.

In 1719, zo vermeldt de Silvoldse kerkmeestersrekening, komt een nieuweling dit huis bewonen: *Jan Hendrik van Bullingen*. Deze Jan Hendrik, de jongste van de twee zonen van de al voor 1713 overleden schepen en kerkmeester Jan van Büllingen en op 8 oktober 1719 gehuwd met Johanna Beugels, blijft er tot zijn dood wonen. Daarna zet zijn weduwe, *Hend: Bögels*, tot 18 januari 1751 de zaken voort.

Op *18 januari 1751* verkoopt *Juff. Hend: Bögels, weduwe van Bulgen,* aan *Bernd Albers* en diens huisvrouw *B. Meirings*: haar huis, schuur, *brouwerie* en hof, gelegen voor ter Borgh onder Silvolde. Voor de grond moet jaarlijks *2 gulden en 10 stuivers* aan de Silvoldse kerkmeester worden betaald. Het transport heeft plaats op *22 mei 1751* (40). Hendrika Boegels hertrouwt in mei 1751 met Lambertus Frenk uit Bocholt, weduwnaar van N. Reigers.

Op p.131 e.v. van het boek 'Tussen schandpaal en schavot' van Leo Lensen en Willy H. Heitling (Uitgeverij

Terra - Zutphen z.j.) staan de volgende gegevens over de nieuwe eigenaren:

- *Barta Meyerink* was afkomstig uit Zutphen uit het huis waar de *halve maan* uithing. Dit huis werd in 1762 bewoond door haar broer, Bastiaan Meyerink, die in Zutphen meestal *'de Maane'* werd genoemd.
- Barta had in 1762 nog f 500,- tegoed van haar broer, 'de Maane', i.v.m. de onverdeelde boedel van haar ouders.
- *Barta* had een *tante*, die in 1762 weduwe was (Weduwe Meyerink) en in *Warnsveld* ten oosten van de kerk de herberg *'de Roskam'* bezat.
- De ouders van Berend Albers hadden van de ouders van Barta en Bastiaan ('de Maane') Meyerink de herberg *'het Houten Wambuis'* aan het eind van de Emmerikseweg te Zutphen gekocht. Berends broer, Louis Albers, gehuwd met een dochter van graanhandelaar Harmsen, dreef de zaak.
- Berend Albers was behalve bierbrouwer en herbergier in Terborg ook schepen, richter (Ligtenberg) en *graanhandelaar*.

Na het overlijden van het echtpaar *Barend Aalbers* en *Barta Meijerink* komen hun (meerderjarige) kinderen *Hendrik* (x Hendrika Elisabeth Tengbergen), *Bernadus*, *Everhard*, *Nicolaas Sebastiaan* en *Johanna Christina* bij elkaar om de boedel, die zij allen zeer wel kennen, te taxeren en te verde-

Het tegenwoordige Aalbers– of Richtershuis (A278 en schuur A277)

len. Zij zien af van het maken van een inventarislijst. Van die verdeling maken zij op *23 november 1798* een stuk (magescheid) op. *Bernadus* en *Everhard*, die thuis wonen, krijgen o.a.het huys, de hoff en where met de daaropstaande brouwerij, het pakhuis en de verdere timmerage, gelegen voor de stadt Borgh, met regt van pacht aan de *hoff* die voor het huis ligt en die aan het *Gasthuis* toebehoort en een stuk bouwland, het *Vierkante Stuk* genaamd, in de *Vinken Steege*. Dat laatste stuk had vroeger uit hofjes bestaan die hun vader, Barend Aalbers, successievelijk had opgekocht (41).

Kort daarna hebben de Aalbers hun originele plaats verlaten en iets verder op, richting Gaanderen, op een stuk grond dat vermoedelijk het in de akte van 1798 genoemde 'Vierkante Stuk' was, een nieuw huis (A 278) en een nieuwe schuur (A 277) gebouwd (het tegenwoordige Aalbers– of Richtershuis) en daarbij een tuin aangelegd. Daarvan is in 1828 *Everhard Aalbers* volgens de kadastrale gegevens eigenaar.

Op maandag 17 maart *1817* laat Everhard Aalbers ten huize van de kastelein G. van Dillen in 'de Roode Leeuw' voor Terborg door notaris Johan Balthazar Dericks 'h*et toestel tot een Compleete Bier- en Azijn-Brouwerij, en den Afbraak van het Brouwhuis'* veilen. Uit hetgeen verkocht zal worden, valt op te maken hoe de brouwerij er heeft uit gezien. Er wordt o.a. genoemd: circa 35.000 stenen en 600 pannen, 3 brouwbeunen, een meldkuip, een meepomp, een koelzolder en een (13-tonnen-grote) brouwketel. Tonnen, kuipen en vaten gaan vlot van de hand. Niet verkocht worden: de brouwketel, de brouwbeunen, de meltkuip, de meepomp, de koelzolder en de afbraak van het brouwhuis (42).

Hoe dan ook, de brouwaktiviteiten zijn op deze plaats al tussen 1798 en 1817 beëindigd.

De volgende personen hebben achtereenvolgend op deze plaats bier gebrouwen: Jan van Groll - Caspar Speckenslaeger - Jan Hendrik van Bullingen - Hendrica Bögels - Bernd Aalbers - Bernadus en Everhard Albers.

□ 2.5' de Rode Leeuw' (waarschijnlijk ±1717-±1770)

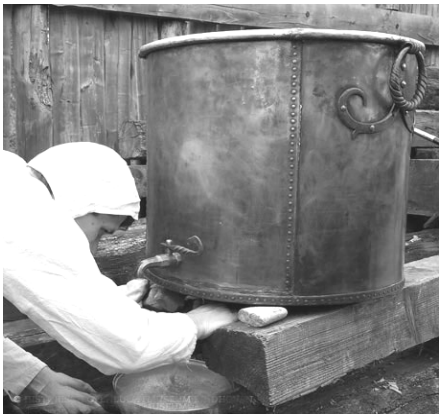

Bierbrouwen in het historisch openlucht museum Eindhoven

Zoals vermeld onder 2.4. is 'De Rode Leeuw' waarschijnlijk in 1717 met het brouwen van bier begonnen: *Jurrien van Büllingen* (1688-in/kort voor 1734) een van de twee zonen van Jan van Büllingen, de eigenaar van de onder 2.4. genoemde brouwerij, begon waarschijnlijk in 1717 toen hij trouwde met *Aleijda Reurincks*, voor zichzelf in wat later 'de Roode Leeuw' is gaan heten. Na het overlijden van Aleijda Reurincks, hertrouwt Jurrien in 1725 met *Berndina Remmelink* uit Varsseveld. Na het overlijden van Jurrien van Bullingen wordt door diens tweede echtgenote op 1 september *1734* een magescheid gemaakt: alle bezittingen gaan naar de drie onmondige kinderen - Johanna, Jan Hendrik en Hermiena - uit Jurriens eerste huwelijk. Een lijstje met spullen die Jurriens tweede echtgenote wil hebben en 200 zilveren ducatons (rijksdaalders) zijn Barentjen Remmelincks deel (43).

Op 12 december 1740 verdelen de drie kinderen van Jurrien van Bullingen onderling de erfenis. *Jan Hendrik* krijgt het ouderlijk huis, de hof, de *brouwerie* en enig land. Het goud en zilver worden onderling verdeeld. Jan Hendrik moet aan elk van zijn beide zusters een bedrag van f 430,-- uitkeren (44).

In 1767 zit Jan Hendrik, die in 1742

Hotel de Rode Leeuw is vanouds een pleisterplaats aan de weg Doesburg-Anholt, net buiten de Zandpoort van Terborg.

was gehuwd met *Hendrijna Brethouwers*, zo diep in de schulden, dat scholtus Arnd Elscamp zijn roerende goederen, die Jan Hendrik aan een faillissement tracht te onttrekken, laat ophalen (45).
In 1768 vindt een veiling plaats: 'de Rode Leeuw' wordt gekocht door *Hendrik van Dillen Arntszoon*, gehuwd met *Ida Blumers* (46).
Hendrik wordt opgevolgd door zijn zoon, *Jan van Dillen*, gehuwd met Hendrina Overkamp, dochter van de Silvoldse bierbrouwer Reint Overkamp.
Jan van Dillen tenslotte wordt opgevolgd door diens zoon, *Gerrit van Dillen*.
Waarschijnlijk al in 1770 zijn de bierbrouwaktiviteiten in 'de Rode Leeuw' gestaakt. 'De Rode Leeuw' is dan een *herberg* en een *logement*.
De volgende personen hebben achtereenvolgend in 'de Rode Leeuw' bier gebrouwen: Jurrien van Bullingen - de voogden van de drie kinderen van Jurrien van Bullingen - Jan Hendrik van Bullingen - mogelijk als laatste: Hendrik van Dillen Arntszoon.
Naast 'de Rode Leeuw' lag *'de Roskam'* (E 264). Dit huis werd in *1739* bewoond door de wijnhandelaar *Jan Goosens*, die de hof (A 265) naast het huis in 1739/begin 1740 uit de marke had aangegraven (47). *Garret Jan Gosens*, gehuwd met *Harmina Janknegt*, volgt hem op. De metselaar en tapper *Jan Piepers*, gehuwd met *Hendrica Gosens*, krijgt het huis op 24 augustus *1797* op zijn naam (48).

P.S.1.
Men mag schrijven: Roode Leeuw en Rode Leeuw.

P.S.2.
We hebben enkele aanwijzingen dat Silvolde nog een zesde bierbrouwerij heeft gehad, namelijk die van de Borggrevens in de Lichtenberg. Misschien komen we hier in de toekomst nog op terug.

De redactie.

Bronnen: Zie volgende bladzijde
Bronnen:

1. Gelders Archief (GA) toegangsnummer 0209 invoeringsnummer 336 folio 62 d.d.20/11 1800
2. Verpondingskohier kerspel Silvolden

1640-1650 Editie Stroet p.24 no.364

3. Verpondingskohier kerspel Silvolden 1640-1650 Editie Stroet. Ook op een ruwe schets van het dorp Silvolde uit juni 1670 komt op deze plek geen bebouwing voor (GA AKV 505).

4. GA 0209 170

5. GA 0209 228

6. GA 0209 204

7. GA 0209 327 f.100

8. GA 0209 297

9. GA 0209 369

10. GA 0209 332 f.4

11. Verpondingskohier kerspel Silvolden 1640-1650 Editie Stroet p.23 no.346

12. GA 0209 204

13. GA 0209 337 f.48

14. Archief Gemeente Wisch (AGW) 1094

15. GA 0209 336 f.192

16. GA 0209 267

17. GA 0209 328 f. 78 e.v.

18. GA 0209 339 f 13

19. GA 0209 329 f.148

20. GA 209 351 2e pak

21. GA 0209 297

22. Dorrestijn, B.J., *Rond het Silvoldse marktplein*. In: 'Old Sillevold' jaargang 1 nummer 1 (voorjaar 1998)

23. AGW Silvoldse kerkmeestersrekeningen; GA 0209 327 f.19

24. GA 0209 327 f.142

25. GA 0209 333 f.108

26. GA 0209 333 f.111

27. GA 0209 333 f.127

28. GA 0209 335 f.215

29. GA 0209 338 f.162

30. GA 0209 339 f.48

31. GA 0209 339 f.5

32. GA 0209 338 f.39

33. GA 0209 351 1e pak

34. Verpondingskohier kerspel Silvolden 1640-1650 Editie Stroet p.16 no.135

35. Dorrestijn, B.J., *De begraafplaatsen aan de Silvoldseweg*. In: 'Old Sillevold' jaargang 8 nummer 14 (voorjaar 2005)

36. GA 0209 327 f.81 en GA 0209 327 f.146

37. GA Algemene Kaartenverzameling (AKV) 692

38. Verpondingskohier kerspel Silvolden 1640-1650 Editie Stroet p.23 no.356 en p.25 no.387

39. AGW 1069

40. GA 0209 329 f.24 en GA 0209 345 2e pak 18 januari 1751

41. GA 0209 335 f.213

42. GA 0168 1244 akteno.10

43. GA 0209 328 f.74

44. GA 0209 328 f.158

45. GA 0209 331 f.30, 42, 45, 47, 212, 213

46. GA 0209 331 f.68, 69, 130

47. GA 0209 328 f.145
GA 0209 338 f.11

Foto's archief Old Sillevold en monumentengids gemeente Wisch

Uit de Graafschapbode van zaterdag 4 maart en maandag 4 december 1967

Jan van Raay uit Silvolde 88 jaar

Nog regelmatig kan men zijn kleine gestalte door de straten zien schuifelen

Iedereen, die vaak door Silvolde is gekomen, is ook wel eens de woning van Jan van Raay opgevallen. Vanaf de Rijksweg gezien valt zijn huis wel bijzonder in het oog. Niet alleen, omdat het wel anderhalve meter lager ligt dan de Rijksweg, maar ook, omdat het achterhuis voor een groot gedeelte is ingestort.

In deze woning, die dateert van 1829, woont Jan van Raay met zijn beide zusters. Een bekende figuur, die kleine man, aan wie te zien is, dat hij zijn hele leven hard heeft gewerkt. Jan van Raay wordt vandaag 88 jaar. Door zijn beroep smid kennen vele Achterhoekers Jan en dat was voor ons een reden om een praatje met de heer van Raay te gaan maken.
Als hij even de kat uit de boom heeft gekeken en wat vertrouwt met ons is geraakt komt Jan los. Hij is bereid om alles voor ons te doen en hij wil wel elke pose aannemen om maar zo goed mogelijk op de foto te komen.
'Nou... ik geloof niet, dat ik de oudste van Silvolde ben. Willem Berkelder was ouder maar die is laatst gestorven. Maar er zijn nog wel ouderen in Silvolde. Pothoff in de Kroezenhoek is geloof ik een half jaar ouder', zegt de heer van Raay in zijn heerlijke streektaal.

Stamhuis Didam

De familie van Raay komt van oorsprong uit Didam. Het Stamhuis van

de familie van Raay is een Didamse smidse. De grootvader van de heer van Raay, waarmee wij praten, was in Gendringen smid en zijn vader begon de smederij in Silvolde. "Mijn moeder zei dat, toen ze in 1878 hier kwam, er langs deze weg nog geen huis stond tot Terborg toe, alleen Veldzicht en de molen. Er was ook geen straatverlichting. Het eerste straatlicht kwam bij het postkantoor, maar was maar zo'n nachtpitje op petroleum.

Zijn hele leven heeft Jan van Raay in Silvolde doorgebracht. Met zijn broers en zusters. Als hij even gedacht heeft en ze op zijn vingers heeft afgeteld, kan hij zeggen, dat hij zeven broers en zusters heeft gehad. De twee zusters, die bij hem wonen zijn geboren in 1880 en 1890. Dan vertelt de heer van Raay ons alles over zijn familie. "Een van m'n zusters is getrouwd met iemand die bij Misset werkt. Misschien kent ie hem wel". En als Jan dan te weten komt, dat wij ook familiebanden in Silvolde hebben, dan moeten we plotseling alles zien. Het fotoalbum en allerlei familiestukken. We moeten binnenkomen, nadat hij ons het huis van buiten heeft laten zien. De wanden van de keuken zijn behangen met grote schilderijen: ingelijste familiefoto's of godsdienstige voorstellingen. Marie, z'n zuster, staat aan een groot fornuis en roert in een pannetje. Jan gaat in de kamer op zoek naar het fotoalbum, maar kan het niet vinden. 'Och, dan moeten de heren nog maar es terug komen", zegt Marie.

Een van de twee zusters; Louise van

Tot de Pruisische grens

De woning en de smidse staan in een diep gat. Dat is gekomen in 1890. Silvolde lag voor die tijd op een bult, maar toen in 1890 de tramlijn van Terborg doorgetrokken zou worden tot Gendringen, zagen de mensen in, dat de tram de bult niet op zou kunnen komen. Daarom hebben ze het toen hier opgehoogd. Een knecht heeft 's nachts nog eens de paaltjes wat dieper de grond ingeslagen, anders hadden we hier misschien nog dieper gezeten. "Iemand van de Waterstaat heeft mij eens gezegd, dat het Marktplein van Silvolde waterpas was met de spits van de toren van Doesburg. In 1846 is er een steenweg gelegd. Die weg liep van Doesburg tot de Pruisische grens."

"Is het nou niet te druk om op zo'n leeftijd aan een zo drukke weg te wonen, met zoveel van die auto's?"

"Och, daar ben je aan gewend. Trouwens deze weg is altijd al druk geweest. In vroeger tijd moest al het spul van de DRU per voerman met twee paarden, die de wagen trokken, vervoerd worden naar Doesburg. Daar ging alles op de boot. Sluiter in Ulft had een vrachtrit via Doesburg naar Arnhem. 's Morgens heel vroeg kwam hij hier langs en 's avonds of in de nacht kwam hij weer terug.

Trouwens ook hier vanuit Silvolde moest veel vervoerd worden per platte wagen. Hier was een bierbrouwerij van Lubbers. Dat was een tamelijk groot gebouw, dat in 1903 afgebroken is. Daar maakten ze dat ouderwetse gerstebier. Maar die fabriek was verouderd en ze hadden teveel concurrentie van die Hengelose fabriek, waar ze bier maken met koolzuur en zo."

Zelfs Duits

Uit het hele gesprek blijkt , dat Jan van Raay wel het nodige onderwijs moet hebben gehad. "Ja ik ben tot mijn veertiende jaar naar school geweest. Ik kreeg zelfs Duits. Alleen de laatste jaren ben ik zomers niet naar school geweest."De heer van Raay leest ook nog. "Maar de laatste tijd gaat dat wat moeilijk. Ik heb drie brillen, maar het gaat niet meer zo best. Dan moet je ieder jaar naar die dokter in Doetinchem en och ik kan zo nog als het helder is op de toren zien hoe laat het is..." en dan stopt hij zijn verhaal en gaat plotseling weer verder over het oude Silvolde. "De huizen hadden hier bijna allemaal rieten daken. Twee keer is er een grote brand geweest: in 1824 en 1828. Toen is zowat heel Silvolde afgebrand."De heer van Raay weet dit alles uit een boek, dat hij in vroeger jaren eens van de pastoor heeft gekregen en waarvan maar heel weinig exemplaren bestaan. Ook dat boek blijkt onvindbaar.

Hij weet ook te vertellen, dat zo'n 1½ eeuw geleden tussen Silvolde en Varsseveld één groot heideveld was.

Tekening Bart Nijman

"dat is in 1854 verdeeld naar gelang je een huis had en land erbij."En als we dan nog meer van vroeger willen weten, gaat hij weer zover terug en vertelt, dat de IJssel vroeger bij Silvolde hoorde. "Maar Silvolde moest na de Franse tijd oorlogsschatting opbrengen in de vorm van haver. Maar dat konden ze niet. Ulft en Oer wel en toen heeft Silvolde de IJsselweiden aan Ulft en Oer verpand, maar dat hebben ze daar in Ulft nooit terug willen geven!."

Smid

Dan vragen we of we nog even de smederij mogen zien. Een deel van de werkplaats is ingestort. Als Jan van Raay de plek betreedt, waar hij jaren en jaren heeft doorgebracht begint zijn gezicht weer te stralen. Alles is roestig. De boormachine doet het niet meer. "Die hebben we in 1887 aangeschaft. Het aambeeld is uit 1911, toen de hut van Lovink, hier halverwege Terborg gebouwd is. Kijk hier staat het nog. Daarvoor hebben we er natuurlijk ook nog een gehad."

Jan van Raay bracht de hele dag door in de smederij. Nou maakt hij nog wel eens een sleutel of een kachelpijp of wroet wat in de tuin. "Vroeger hadden hier de meeste mensen een boerderijtje of wat vee of land; de koeien deden ze dan bij Schuilenburg in de wei. Iedereen werkte toen tot 's avonds laat en ging dan naar bed, want 's avonds was hier toch niets te doen. De mensen die geen boerderijtje en een ander vak hadden waren meestal klompenmaker. 's Zomers zaten ze in de

landbouw als daghuurder."
De heer van Raay heeft na vele jaren van hard werken nu wat rust. Behalve die enkele sleutel of kachelpijp werkt hij niet meer als smid. 'Ik ben nog wel eens in de tuin en knap wat andere karwijtjes om het huis op". Maar dat betekent niet dat hij buiten het dagelijkse leven is komen te staan, want Jan van Raay leeft nog helemaal mee met alles wat er in Silvolde gebeurt. Hij loopt weliswaar niet zo vaak meer door het dorp, maar toch kan men ook nu nog regelmatig zijn kleine gestalte door de straten zien schuifelen. Maar wat het belangrijkste is: Jan van Raay voelt zich nog niet als een oude man. "Ik ga nooit voor tien uur naar bed", zegt hij wat trots en al is hij niet van plan om er vandaag nou zo'n geweldige knalfeestdag van te maken, toch ook van ons van harte gelukgewenst.... Jan van Raay!

Een der oudste panden van Silvolde afgebrand 2 December 1967

SILVOLDE—Zaterdagmorgen omstreeks 7 uur brak een felle brand uit in de woning, met aangrenzende smederij van de bejaarde fam. Van Raay aan de Pastoor Ahsmannstr. 17, een der oudste panden van Silvolde. In de woning waren op dat moment aanwezig de 89– jarige Jan en zijn 77– jarige zuster Louise. De andere zuster Marie wordt reeds enigertijd verpleegd in een ziekenhuis te Doetinchem. In zeer korte tijd stond de uit 1829 daterende woning in lichterlaaie. De Silvoldse brandweer, die zeer spoedig ter plaatse was en het blussingswerk krachtig ter hand nam, kon echter niet verhinderen, dat het gehele woonhuis totaal uitbrandde, waarbij ook veel antiek verloren ging. De aangrenzende smederij, die door de stormen der laatste jaren reeds veel averij opgelopen had, bleef nog grotendeels in zijn oude staat. Twee varkens en enkele kippen konden nog ter nauwernood uit het brandende huis gered worden.

Deel oudheidkundige verzameling van de gemeente Wisch naar Old Sillevold

In 2003 nam het College van B&W van de gemeente Wisch een besluit om de oudheidkundige verzameling van de gemeente Wisch uit de archiefbewaarplaats te Varsseveld te verwijderen en in eigendom over te dragen aan de Stichting Museum Kerspel Varsefelt (beter bekend als het Hofshuus). Een voorwaarde bij deze overdracht was dat enkele collectie-voorwerpen die betrekking hadden op Silvolde/Terborg aan een stichting/vereniging ter plaatse geschonken dienden te worden. Eind vorig jaar gaf het bestuur van het Hofshuus vervolgens te kennen de betreffende voorwerpen aan de heemkundige vereniging Old Sillevold te willen overdragen welke voorwerpen wij in dank hebben aanvaard.

Wisch.

— Bij een dezer dagen te Terborg gehouden verkoop van den heer Th. Snelting aldaar, wegens vertrek naar Amerika, zijn door den wethouder Verheijen ontdekt een aantal werktuigen, waarmee de misdadigers in de middeleeuwen gebrandmerkt werden, n.l. zes, waaronder 3 zware ijzeren stempels. Op de eene stond H. W. (vermoedelijk Heerlijkheid Wisch). Op een andere M (met een soort van kroon er boven). Op de derde het wapen van de heerlijkheid Wisch (een staande leeuw met een kroon op den kop. Op de vierde een vluchtende haas (zeker voor stroopers en wilddieven). Op de vijfde een drukletter A en op de zesde de letters A. F. C. Ook werden nog stukken van een wurgpaal en kettingen gevonden, terwijl van een galg reeds vroeger een handwijzer gemaakt is. Deze merkwaardige herinneringen aan den „goeden, ouden tijd", aan de wreede burchtheeren en aan het lot der arme lijfeigenen zijn door den veldwachter Stolk in beslag genomen en zullen op het stadhuis te Varsseveld bewaard worden.

Brandijzers gemeente Wisch en het krantenartikel van 5 huli 1905

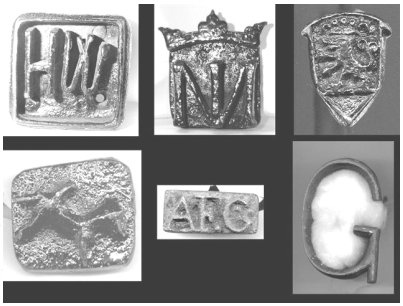

Lijst van voorwerpen uit de gemeentelijke collectie over te dragen aan de heemkundige vereniging Old Sillevold.

1. Gips-afdrukken van reliëfs op de klokken van de NH-kerktoren te Silvolde; 3 stuks met documentatie.
2. Legpenning van de Brandverzekerings- & Assurantiemij 'Compagnie de Bruxelles'. Zilver, diam. 4,8 cm. Voorzijde: linksgewende zegevierende engel heft het zwaard over een liggende rechtsgewende duivel met fakkel, haut-relief; opstaande rand. Keerzijde: boven Frans randschrift [vertaling: uitgereikt voor bewezen diensten]; onder gebonden lauwertakken; midden inschrift 'a Mr. H.J. Noy, agent de la compagnie a Silvolde"; opstaande rand.
3. Legpenning, brons. Diameter 6 cm, dik 0,3 cm. In groene cassette, PTT-embleem in goud, 10 x 9 cm. Voorzijde: Vliegende Hermesfiguur met schoudermantel, linksgewend. Inscriptie: "Aan Johannes Liedermooy, die van 7 september 1908 tot en met 30 juni 1954 in dienst was van het Staatsbedrijf der PTT, laatstelijk als direkteur van het Post- & Telegraafkantoor te Terborg". Keerzijde: Staande Nederlandse maagd, linksgewend, in de rechterhand een lauwerkrans; omschrift: Ten afscheid Staatsbedrijf der PTT"; onder "Hubert van Lith fec.".
4. Bruin steengoed kruikje. Diameter 6 cm; hoogte 13 cm; schenking dhr. Bieleveld, Silvolde.
5. Zandsteenfragment met documentatie
6. Stenen bijl, neolithisch. Vondst ADW 1981 (gemerkt TA/1981 IV-13)
7. Bronzen haantje, verm. lakstempeltje. Silhouet op voet. Hoogte 5,5 cm, breedte 4 cm. Vondst ADW 1981
8. Vier spinsteentjes, gemerkt TA/1981 IV-15,16,17,18
9. Zalfpotje, hoogte 5 cm, diam. 3 cm. Gemerkt TA/1981 IV-14
10. Wandplaat, marmer ca. 70 x 85 cm. Vergulde inscripties: Vakschool voor meisjes Wisch 1925. T.g.v. nieuwbouw 1933-'35.
11. Gedenksteen, geglazuurd aardewerk; 33 x 32 cm. Opschrift: G.Th. Ten Have wethouder 1953-Wisch-1966
12. Balans, smeedijzer. Armen met gegraveerd pijlmotief, draaibare dubbele haken. Ophangbeugel, naald, Lengte 170 cm. Opm. Volgens een notitie Wartena is het een schenking, afkomstig uit vm. Bierbrouwerij Huender te Terborg
13. Haardplaat, gietijzer, 70 x 58 cm. Gebroken. Reliëf wapenschild met 3 klaverblaadjes, omlijst door lauwerkrans. N.B. Afkomstig van boerderij Lovink, Terborg
14. Brandijzers, 6 stuks. Opm. Deze brandijzers worden genoemd in een krantenartikel van 5 juli 1905, behorende bij de inboedel van Th. Snelting te Terborg.

Opm. De nrs 6,7,8,9 behoren bij de vondsten van de opgraving door ADW bij Tangelder a.d. Kapelweg. De vondsten zijn door ADW in 2001 overgedragen aan Old Sillevold. Kennelijk zijn deze stukken achtergebleven en als zodanig in de gemeentelijke collectie terechtgekomen. (H.B. Hofs)

Activiteitenkalender

Old Sillevold:

Woensdag 6 juni 2007

Zomeravond-activiteit, 19.00 uur vertrek per fiets vanaf café 't Molentje.

Diegene die niet kan of wil fietsen kan natuurlijk met de auto naar Sinderen gaan.

19.30 uur bezoek en rondleiding aan de kapel en de oude adellijke begraafplaats in Sinderen.

Na afloop vertrekken we naar museumboerderij 'Nelles' in de Kroezenhoek waar we het museum kunnen bezichtigen onder het genot van een hapje en een drankje. Hierbij zal Leo Helmink zorgen voor passende achtergrond-muziek met enkele pathofoons.

Woensdag 19 september Video-avond bij 't Molentje.

Heemkundige vereniging
Old Sillevold
Opgericht 18 februari 1997

Bestuurssamenstelling:

Voorzitter:

Eric Kunst, de Holtplaats 22,
7064 HZ Silvolde.
tel. 0315-32 70 63
Email:
eric.kunst@chello.nl

Secretaris:

André Tangelder
Prins Willem Alexanderstr. 5
7064 GH Silvolde
tel. 0315-32 75 90
Email:
info@oldsillevold.nl

Penningmeester:

Anja Arendsen
Ulftseweg 30
7064 BD Silvolde
tel. 0315-32 55 50
Email:
info@oldsillevold.nl

Bestuursleden:

Bernard Dorrestijn
Leo Helmink
Theo Koolenbrander
Annie Raben

Lidmaatschap:
Vanaf € 13,50 per jaar.

Bankrekening: 9798.45.432
C.V.B. bank Silvolde
Girorekening: 7623162
t.n.v. penningmeester
Old Sillevold

www.oldsillevold.nl

Bulletin heemkundige vereniging Old

Losse nummers € 3,50 per stuk

www.oldsillevold.nl

Brandijzer
Heerlijkheid Wisch